

Filozofická próza Leva Šestova: poetologické komponenty „Apoteózy bezzásadovosti“ v kontexte filozofie subjektivismu

IRINA DULEBOVÁ – MAXIM DULEBA

MEDZI FILOZOFOU A LITERATÚROU

Ako poznamenal ruský filozof Nikolaj Berďajev, zatiaľ čo negatívna filozofia Leva Šestova je mimoriadne rozsiahla, na zhrnutie jeho pozitívnej filozofie by nám stačila polovica jednej strany ([1938] 2016b, 428). Jeho myslenie sa vinie okolo jednej centrálny idey; Šestov sa opakovane púšťa do „boja“, do ktorého pre jeho komplexnosť musí vstupovať z rôznych pozícií. Ide o boj s „univerzálnymi pravdami“, so systematizmom a s dôverou v logiku, ktorá klamlivo presvedča o všeplatnosti racionálne vykonštruovaných záverov. Viedol boj so sekulárnou a racionalistickou filozofiou, ktorá prezentuje absolútnu vieru v ľudský rozum, v schopnosť ľudskej logiky poznať veci v ich pravej podstate; s filozofiou, ktorá nezahŕňa existenciu boha alebo ju dokonca vylučuje (Zenkovskij [1950] 2004, 791). Viedol boj s Nevyhnutnosťou a spochybňoval presvedčenie, že fungovanie vecí nutne plynie z procesov prístupných racionálnej reflexii a dostupných sfére logického myslenia. Nevyhnutnosť, vnímateľnú ľudským rozumom, interpretuje ako výtvar boha, ktorý je však logike nedostupný. Filozof, ktorý verí logike, ohraničuje svoje vnímanie Nevyhnutnosťou, ale nepriznáva, že tá je vytvorená bohom a že „pre boha je všetko možné“. Nevyhnutnosti, ktorá je postulovaná logikou, nemôže byť pridelený status „univerzálnej pravdy“, lebo sa tým skutočnosť redukuje na sféru poznateľného. Viedol boj s akýmkoľvek filozofickým systémom ako so zavádzajúcou konštrukciou, ktorá oddaluje človeka od nepochopiteľného boha a existenciálneho precítania Absurdna – precítania, že existencia a svet nie sú racionálne a vysvetliteľné javy naplnené objektívnym významom (Camus 2015, 63).

Lev Šestov, ktorý bol výrazne ovplyvnený myslením Friedricha Nietzscheho, svojím filozofickým manifestom *Apoteóza bezzásadovosti* (*Apofeoz bespočvennosti*, 1905) prináša do ruskej literatúry žáner filozofickej aforistickej prózy (Poľakov 1997, 185). V situácii, keď sa stráca dôvera v zmysel filozofického systému a racionálnej konštruujúcej argumentácie a keď zlyháva pozitivistické presvedčenie o možnosti Jednoty, ku ktorej sa smeruje prostredníctvom syntézy myšlienok, prichádza apel na kultivovanie subjektivity čitateľov. Len prostredníctvom orientácie na subjektivitu, ktorá predstavuje protipól zavádzajúcej objektivity, možno totiž „uchopiť“ existenciálne Absurdno a v ňom zakotvený iracionálny charakter nevysvetliteľného bytia (Shein 1967, 281).

Šestov bol presvedčený, že filozofiu nabádajúcu k subjektivismu treba tvoriť na platforme umeleckého výrazu. Odmietol populárny názor, ktorý hlásal, že lyrizmus k filozofovaniu nepatrí a je výhradne len záležitosťou poézie. Takéto uvažovanie by z jeho pohľadu bolo oprávnené, ak by filozofia pozostávala výlučne z „čistých ideí“, a nie „z nervov a svalov“, a teda nemala vzťah k prežívanej skutočnosti ([1905] 2004, 12). Uvedomoval si, nakoľko je literárna skúsenosť dôležitá pre filozofovanie. Argumentoval, že ruská filozofia nadobudla svoj výraz práve v literárnej látke: „Veď ruské filozofické myslenie, také hlboké a svojrázne, sa najviac prejavilo práve v umeleckej literatúre. Nikto v Rusku nerozmýšľal tak slobodne a pôsobivo ako Puškin, Lermontov, Gogoľ, Dostojevskij, Tolstoj“ ([1927] 2012, 28). Práve slobodu myslenia, ktorú Šestov nachádza u veľkých literátov, dôveru v subjektívnu, individuálnu, jedinečnú skúsenosť, považuje za kľúčové východisko pre slobodné, nespútané a zmysluplné filozofovanie. Oslavuje odvahu Goetheho, Byrona a Molièra, ktorí ospevujú nebezpečných ľudí, a vzpierajú sa tak konvenčnej morálke. Vyjadruje znepokojenie nad zdravým rozumom, čo si viac než múdrosť odvážnych literátov cení učenie konformistických „privatim docens“ ([1905] 2004, 73). Literatúru asociuje so slobodou myslenia a s odvahou. Práve hľadanie odvahy je pre Šestova kľúčové, jeho myslenie je v súlade s Kierkegaardovou definíciou filozofie ako hľadania odvahy na smerovanie k absurdite a paradoxu (Shein 1967, 284). Pre boj s dogmatizmom, systematizmom a logikou potreboval odvahu k slobode myslenia, ktorú našiel v literárnom výraze a ktorú prenáša do filozofie stieraním hranice medzi filozofickým a literárnym textom.

Dostojevskij alebo Shakespeare, o ktorých písal literárnokritické, filozofické knihy, sú pre Šestova hodnotnejším zdrojom múdrosti než systematickí filozofi, ktorým oponuje: „Je možné, že sa to iným bude zdať zvláštne, ale mojím prvým učiteľom filozofie bol Shakespeare. Od neho som sa dozvedel toľko záhadného a nepostihnuteľného a zároveň toľko hrozného a znepokojujúceho: čas sa vykoľajil“ ([1938]1939, 7). Umelecká skúsenosť je preňho cestou k záhadnému a nepostihnuteľnému, k naozaj podstatnému, nachádzajúcemu sa za hranicou racionálneho. Deklaruje, že proti systematizmu treba bojovať hoci aj zaklínaním, teda umeleckým výrazom, ako to robili Dostojevskij a Nietzsche ([1905] 2004, 14). Stotožňuje sa s Nietzscheho bojom s racionálnym myslením, s bojom odohrávajúcim sa na platforme poetických a prozaických textov.

Umelecká výpoveď mu umožňuje vyjadriť prítomnosť nepoznatelného, ktoré nemá byť za žiadnu cenu násilne a zavádzajúco vtlačené do sféry poznateľného. Potrebuje Shakespeara – jeho meno v texte figuruje ako literárny tróp, ako antonomázia literárneho tvorca a umeleckej literatúry: „Odhaľuje vám, že existuje neznáme, ktoré nijako nemôže a nemá byť zredukované na známe“ (15).

Šestovovým cieľom je dosiahnuť slobodu, ktorú nachádza aj v umeleckej skúsenosti, preto boj proti Nevyhnutnosti a racionalizmu neprebíha iba v kategórii obsahu, teda ako stanovená téma a problém, ale taktiež v kategórii formy textu a v nej obsiahnutých formálnych prostriedkoch fungujúcich v súlade s autorskou intenciou.

Šestovov ideový nepriateľ Hegel pri rozlišovaní medzi vedeckým a umeleckým textom zdôrazňoval, že vo vedeckofilozofickom texte vyjadrujúcom univerzálnu myš-

lienku dominuje forma nedeterminovaná myšlienkou a obsah sa nemení pri zmene formy. Myšlienku možno vyjadriť viacerými formuláciami a spôsob jej vyjadrenia nevplyva na jej obsah. Naopak, umelecká idea je v maximálnom vzťahu s formou, ktorej prostredníctvom je vyjadrená: „Umelecká idea, ktorá je vždy konkrétna, má sama v sebe princíp a spôsob svojho prejavovania a slobodne vytvára svoju vlastnú formu“ (Hegel 1973, 80). Umelecký text je zdrojom jedinečného a neopakovateľne individuálneho. Šestov v súlade so subjektivismom a adogmatizmom popiera možnosť univerzálnej myšlienky nezávislej od formy prostredníctvom vytvárania neopakovateľne individuálneho textom, kde forma a obsah sú jedno a sprevádzajú čitateľa odvážnou skúsenosťou zachádzania za hranice logiky a precítienia prítomnosti nepoznateľného.

Čitateľ prežíva skúsenosť textu a zároveň akceptuje formu ako akt vnútornej výpovede, prijíma formu ako jedinečne individuálnu skúsenosť. Pre Šestova môže byť pravda v súlade s Nietzscheho alebo Kierkegaardovým subjektivismom iba jedinečne individuálna, preto pohyb vo forme, ktorý smeruje k jedinečne individuálnemu, vytvára impulz pre kultivovanie odvahy na subjektívne myslenie, odmietajúce dogmatizmus a objektivismus.

Parafrázujúc Michaila Bachtina, pri kontakte s poetickým textom nevnímame text ako výpoveď niekoho iného, ale naopak, robíme text našou vlastnou výpoveďou o inom, privlastňujeme si jeho rytmus, intonáciu, artikuláciu, vnútornú gestikuláciu. Pri prijímaní sa neorientujeme na fonémy, na slová, na rytmus, ale spoločne s fonémami, so slovami a s rytmom aktívne formujeme a dotvárame text (2003, 311). Forma textu tak figuruje ako prežívaný obsah v jeho bezprostrednom bytí, jej prežívanie je individuálne prežívanie obsahu. N. Berďajev výstižne poznamenal, že „Šestov predovšetkým a najviac zo všetkého nenávidí každý systém, každý monizmus, každé násilie zo strany rozumu nad živou, konkrétnou a individuálnou skutočnosťou“ ([1905] 2016a, 86). Nielen obsahom, témou, ale práve apelom na individuálne prežívanie oslobodzuje Šestov čitateľa od násilia voči individuálnej skutočnosti, od dogiem. Prežívanie formy ako aktu vlastnej výpovede vedie k živej, konkrétnej a individuálnej skutočnosti.

Boj s logikou, dogmatizmom a Nevyhnutnosťou figuruje ako ideovo-tematický základ *Apoteózy bezzásadovosti*, ústredný prvok v hierarchii štruktúry textu (Hrabák 1973, 78), ktorému sa podrobujú nielen mimetické a psychologické zložky, ale aj formálne komponenty textu. Existujúce výskumy Šestovovej tvorby vnímajú toto dielo prevažne ako ilustráciu filozofických názorov a ako text, ktorý je dominantne zdrojom kognitívno-referenčných informácií a axiologických úvah. Len okrajovo a sporadicky sa Šestovov text vníma ako estetický objekt, ako významová a hodnotová štruktúra, ktorá vzniká vo vedomí recipienta pri estetickom vnímaní, ako objekt, ktorého forma a kompozícia tesne súvisia s autorovým svetonázorom a persuzívnym úmyslom (vedením k subjektivismu).

RÉTORICKÁ OTÁZKA AKO PREŽÍVANIE SPOCHYBNENIA LOGIKY

Nadmerný výskyt rétorických otázok umožňuje čitateľovi spoločne s formou textu ako aktom vnútornej výpovede, s otáznikom ako intonačno-zvukovou zložkou

opakovane prežívať spochybňovanie logiky a schopnosti ľudského rozumu. Rétorická otázka tak v texte figuruje ako dominujúca štylistická figúra, ktorej prijatie ako „vypovedanie o inom“ umožňuje naplnenie ideovo-tematického základu. Zatiaľ čo v obsahovej rovine Šestov spochybňuje hodnovernosť charakterov slepo veriacich v „pravdu“ a systém, tak v syntaktickej rovine sa tento akt spochybnenia završuje rétorickou otázkou. Samotný akt opakovaného spochybnenia sugestívne vplýva na prijatie formy textu ako vnútornej výpovede; rétorická otázka sa stáva zosobnením obsahu, skúsenosti subjektivismu, v jej bezprostrednom bytí.

Odpoveď na rétorickú otázku je vopred daná kontextom, otázka by preto mohla byť položená aj afirmatívnou formou (Hrabák 1973, 188). Ak by ale spochybnenie logiky bolo vyjadrené afirmatívne, nebolo by vyjadrené ako akt a impulz s vysokou intenzitou významového napätia. Absenciou afektívneho vypovedania, teda nahradením rétorickej otázky afirmatívnou výpoveďou, by sa „zmenšilo významové napätie“ (188) a znížila by sa sugestívnosť pôsobenia.

Keď recipient akceptuje formu textu ako vlastnú výpoveď o inom, spoločne so štylistickou figúrou prežíva skúsenosť subjektívneho myslenia, neustáleho spochybňovania na vysokej úrovni významového napätia, ako realizované gesto, ktoré naň sugestívne vplýva a ktorého osvojovaním v sebe kultivuje schopnosť spochybňovať. Rétorické otázky sa tak v *Apoteóze bezzásadovosti* stávajú textuálnou podobou filozofie subjektivismu. Søren Kierkegaard o sebe ako subjektívnom mysliteľovi píše: „Verím, že mám odvahu všetko spochybňovať; verím, že mám odvahu bojovať proti všetkému; nemám ale odvahu hocičo priznať, odvahu hocičo vlastniť“ (1987, 512). Práve nadobúdanie odvahy na neustále spochybňovanie je pre Šestova ako radikálneho subjektivistu typom odvahy, ktorý nachádza v umeleckej skúsenosti, zaklínaním, pozitívnym prejavom jedinečne individuálneho.

Subjektívny mysliteľ neustále spochybňuje abstraktné pravdy, nespoznáva myšlienky vnútri seba, ale mimo svojho vnútra. Ak je prostredníctvom textu spoznávané niečo vnútri seba, je to spoznanie nepoznatelnosti docielené osvojovaním aktu spochybňovania, opakovaným naberaním odvahy spochybňovať prostredníctvom formy textu, precítením vysokého významového napätia s rétorickou otázkou.

Frekventovaným poetologickým komponentom v texte, ktorý spoločne s rétorickou otázkou vedie k sugestívnemu pôsobeniu na čitateľa, je aj alegória. Napríklad v jednej z nich sú limity poznateľnosti vyjadrené symbolikou tmy ako sféry nepoznatelného a symbolikou svetla ako sféry poznateľného. Jedinec, ktorý dôveruje svojmu poznaniu, figuruje ako „obyvateľ mestského centra“, kde je všetko „osvetlené“. „Dlhé ulice života“, teda nedostupná sféra prekračujúca limity poznania, je zahalená „tmou“ (Šestov [1905] 2004, 16). Prostredníctvom symboliky svetla, tmy a striktného ohraňovania kategórie priestoru, kde osvetlené a neosvetlené priestory nesú zaužívaný a protikladný význam, je ilustrovaná komplexnosť sveta. „Dlhé ulice života“ nie sú osvetlené, pretože k nim nepreniká poznanie. V „dlhých uliciach života“ je svetlo (poznanie) iba občasne navodené búrkou alebo iskrou z kresadla. Ten, kto sa rozhodne putovať po „dlhých uliciach života“, kto naberie odvahu na opustenie hraníc poznaného, sa musí zmieriť s tým, že poznanie je útržkovité, neúplné a nepostačuje na vysvetlenie pravdy, pretože v „dlhých uliciach života“, vo sfére nepoznatelného, sa

objavujú iba „záblesky“ svetla. Prenesenie významu ilustruje limity ľudského poznania. Za alegóriou nasledujú až tri rétorické otázky, ich navrstvenie vyvoláva vysoké významové napätie a vedie k stupňovaniu sugestívneho pôsobenia na recipienta: „Čo možno pri takomto svetle uvidieť? A ako sa dá požadovať zreteľný a jasný úsudok od ľudí, ktorých vedychtivosť odsúdila na putovanie po periférii života? A ako je možné ich situáciu prirovnávať k situácii obyvateľov centier?“ (16) Namiesto ilustrovania limitov logiky a poznania afirmatívnym spôsobom dochádza prostredníctvom štylistickej figúry k jedinečne individuálnej skúsenosti vo vnútornom svete čitateľa, vzniká impulz pre vlastné dotvorenie textu – v súlade s autorskou intenciou – potenciálne smerujúce k adogmatickému mysleniu.

Tento kompozičný postup sa opakuje v mnohých fragmentoch. Spochybnenie hodnovernosti univerzálnych právd završujú rétorické otázky, ktoré v intonačnej rovine vedú k prežívaniu spochybnenia. Spoločne s formou ako vlastnou výpoveďou, s precítením vysokého významového napätia a vysokej intenzity významu, čitateľ prežíva skúsenosť filozofie subjektivismu a skepticizmu, naberá odvalu na realizáciu aktu spochybnenia ako odvážneho skoku k akceptácii nepoznatelného, k osvojovaniu si skúsenosti subjektívneho mysliteľa, a teda typu myslenia, v ktorého závere zakaždým figuruje spochybnenie ako definitívny úkon. Rétorická otázka je účelne postavená v závere fragmentu. Ak dôjde k prežitiu spochybnenia, k prežitiu skúsenosti skepticizmu, nemá zmysel pokračovať v argumentácii, pretože niet ani pravdy, ku ktorej by bolo možné dospieť.

Keď Šestov obraňuje skepticizmus, reaguje na argument, že odmietaním dogiem sa stáva rovnako dogmatickým ako dogmy, ktoré zavrhuje, pretože na rozdiel od glorifikovania „právd“ glorifikuje spochybnenie ako jedinu možnú pravdu. Šestov však píše: „Ale, po prvé, skepticizmus nemusí byť dôsledný, pretože nechce vychádzať v ústrety dogmatizmu, ktorý povýšil dôslednosť na zákon“ (54). Následne obranu skepticizmu završuje rétorickými otázkami: „Po druhé, kde je tá filozofická teória, ktorá by neničila samu seba, ak by sme ju dovedli do krajnosti? A prečo od skepticizmu vyžadujú viac než od iných teórií, od skepticizmu, ktorý čestne vyhlasuje, že nemôže ponúknuť ani to, na čo si nárokujú iné teórie?“ (54)

Intonačný prostriedok (ako poetologický komponent) a ideologická pozícia splyvajú do syntézy, forma a obsah sa tu zlučuje v maximálnu jednotu. Ak sa v kategórii obsahu (témy, problému) obraňuje pozícia skepticizmu, tak v kategórii formy, pomocou intonačnej zložky, dochádza k naplneniu jeho podstaty. V rétorickej otázke je obsiahnutá skúsenosť myslenia, ktorú skepticizmus ponúka, a to, čím sa zároveň môže brániť, skúsenosť uzatvárajúceho a totálneho spochybnenia.

FRAGMENTÁRNOSŤ AKO SPOZNÁVANIE SKUTOČNOSTI BEZ JEDNOTY

U nás sa predpokladá, že kniha má predstavovať logicky rozvinutý systém myšlienok, zjednotených spoločnou ideou, lebo inak nesplní svoj účel. Ale nemalo by to byť azda tak, že úmerne tomu, ako vzrastá nedôvera k logickosti a pochybovanie o vhodnosti spoločných ideí akéhokoľvek druhu, by človek mal nadobudnúť odpor k takej forme výkladu, ktorá je najviac prispôbená existujúcim predsudkom? (12)

Touto formuláciou v predslove Šestov odôvodňuje využitie fragmentárnej formy. Odmietnutie metanaratívov, univerzálnych právd alebo spoločných ideí je v priamej korelácii s rozdrobením textu na fragmenty, nakoľko forma textu je obsahom v jeho bezprostrednom bytí. Fragmentárna forma vedie k dynamizmu, je zosobením Šestovovho vnímania skutočnosti ako dynamickej a neuchopiteľnej, forma ponúka neustály pohyb medzi jednotlivými do seba uzavretými celkami spojenými tematicko-ideovým základom. Text samotnou formou, svojou nejednotnosťou a dynamizmom, vyjadruje, že nemá zmysel upriamovať sa na spoločnú ideu a na prehlbovanie konštrukcie iba pre efekt samotnej konštrukcie. Strategický antisystematizmus je podložený úvodným citátom z diela H. Heineho: „Príliš fragmentárny je svet a život“ ([1827] 2006, 267). Šestovova filozofia je vyjadrením nedôvery voči logike a systematizmu, a toto vyjadrenie je pretavené aj do roviny vonkajšej formy, ktorá je aktom antisystematizmu, aktom uvažovania, ktoré sa neupriamuje na zjednocujúcu pravdu, spoločnú ideu a na konštrukcie.

Pokiaľ ide o využívanie fragmentárnej reči ako východiska pre popieranie univerzálnej pravdy a prostriedku pre kritiku ideológie, Šestov sa zaraďuje do existenciálnej tradície spoločne s Nietzsche, ktorého vplyv na Šestova bol kľúčový, a s Kierkegaardom, ktorého objaví až v neskoršej etape života, ale o to viac sa s ním stotožní. Nietzsche sa zaoberal už v roku 1896. Z religiózne motivovaných pohnútok ho (dez)interpretuje ako trpiaceho proroka, ktorý sa neúspešne usiluje nájsť boha. Imponoval mu jeho antisystematizmus a kritika ideológie. V súlade s rešpektovaním individuálnej reality a individuálnej skúsenosti vyzdvihoval jeho očarujúcu psychologickú úplnosť, ktorú staval do protikladu voči zbytočnej a kontraproduktívnej celosti systému (Boneckaja 2008, 113 – 118).

Nietzscheho *Radostná veda* (2001; orig. 1882) je prejavom fragmentárnej potreby, odmietnutím ucelenej filozofickej rozpravy, ktorá je zväčša založená na logickej a celistvej argumentácii. Nietzsche vo fragmente správne anticipoval budúce myšlienkové prúdy: aj vďaka fragmentárnemu spôsobu písania, ktorý úzko súvisí s kritikou ideológie, ho Merold Westphal spoločne so Sörenom Kierkegaardom označil za „otca postmodernizmu“ (2013, 310). V existenciálnej filozofii Nietzscheho a Šestova je fragmentárna reč kompozičným postupom, realizáciou formy rozbíjajúcej jednotu a metanaratív, vyjadrením „nedôvery k logike“ a „vhodnosti spoločných ideí akéhokoľvek druhu“ (Šestov [1905] 2004, 12).

Fragmentárna forma textu je prejavom tematicko-ideového základu, je prežívaním a anticipovaním kritiky ideológie. Francúzsky filozof a spisovateľ Maurice Blanchot v úvahe o fragmentárnom štýle definoval Nietzscheho fragment ako do seba uzavretý, nespojený celok, zároveň však poznamenal, že ho nemožno považovať za imanentný vo vzťahu k predchádzajúcemu a nasledujúcemu fragmentu. Ak si jednotlivé segmenty uchovávajú samostatnosť, oddelenosť, fragmentárnu reč nemožno odmietat na základe nevyhovenia potrebám Jednoty, pretože sa ňou dosahuje „mnohosť rečí“ ([1966] 2003, 173). Ak neexistuje nejaké „Jedno“ ako entita, na ktorú sa viaže výpoveď, môže fragmentárna reč vypovedať o „mnohom“ bez pripútania sa k akejkolvek Jednote. So stroskotaním pozitivizmu, ktorý predstavuje extenziu osvietenského racionalizmu, došlo k evidovaniu Absurdna, k uvedomeniu si faktu, že existencia nie

je racionálna a Jednota nie je dosiahnuteľná. Blanchot charakterizuje toto precitnutie ako „absenciu bytia“ a „mnohosť rečí“ (174) ako komunikačný prostriedok potrebný v stave neexistujúcej Jednoty. Mnohosť vypovedaného preto nemá byť zjednocovaná „jedným“ a fragmentárna reč umožňuje komunikáciu bez Jednoty: „Keď sa mnohosť vyslovuje a nesúvisí s Jedným? Vtedy, možno práve vtedy, a nebude to predstavovať paradox, ale riešenie, pocítíme, že potrebujeme fragmentárnu reč, takú reč, čo ani zďaleka nie je zjednotená, o jednom sa v nej ani nevypovedá a nevypovedá jedno vo svojej mnohosti“ (174).

Fragmentárna reč nesmeruje k jednote, pretože vychádza z jej absencie; je preto výrazom absencie metanarativu a sveta, ktorý sa zjavuje v „nebytí“, v existenciálnom precitnutí iluzórneho charakteru ľudskej existencie. Je spoznávaním skutočnosti nepoddajnej monizmu, teda skutočnosti dynamickej a neuchopiteľnej, takej, ako ju vidí Šestov. Zatiaľ čo reč smerujúca k Jednote označuje ako snahu o pochopenie, prijatie faktu, že k Jednote nie je možné dospieť, akceptovanie mnohosti vedie k realizovaniu „fragmentárnej reči“. Mnohosť reči slúži na produktívne „spoznávanie“ sveta v jeho iracionalizme a absurdite, je pozitívnym protipólom kontraproduktívnej snahy o pochopenie reči smerujúcej k systému a Jednote: „Vari neukončené, neusporiadané, chaotické myšlienky, také, ktoré nesmerujú k cieľu vopred vytýčenému rozumom, protirečivé ako samotný život – vari nie sú bližšie našej duši, než systémy, hoci aj veľkolepé systémy, ktorých tvorcovia sa ani tak neusilovali o to, aby spoznali skutočnosť, ale skôr o to, aby ju ‚pochopili‘?“ (Šestov [1905] 2004, 14)

Vonkajšia forma textu akcentuje neustálu mnohosť vypovedaného, dynamického prechodu z myšlienky na myšlienku, z obrazu na obraz, je zosobnením bytia bez Jednoty. Prežívanie fragmentárnej formy a mnohosti reči ako aktu vnútornej výpovede je spoznaním absencie jednoty a skutočnosti, ktorá sa nepodrobuje zjednoteniu a pochopeniu. Forma umožňuje Šestovom glorifikovanú slobodu myslenia nespútanú pravidlami systému: dynamizmom a nejednotnosťou aktívne popiera monizmus i zmysel cesty k univerzálnej pravde a vysvetľujúcemu systému je cestou k spoznaniu nepoznatelného a protirečivosti života.

SUJETOVOSŤ

Fragmentárnu formu (fakt vonkajšej kompozície) a rétorické otázky (fakt vnútornej kompozície) možno považovať za zosobnenie ideovo-tematického základu, výskyt sujetu je výstavbový komponent umožňujúci filozofickému textu súčasne fungovať aj ako text umelecký. Sujet vedie k umeleckému osvojovaniu skutočnosti prostredníctvom vytvárania unikátnej koncepcie reality (Michajličenko 2009, 129). Sujetové elementy však v konečnom dôsledku v Šestovovom texte ustupujú do úzadia. Do popredia sa dostávajú mimosujetové elementy a dejová výstavba textu zakaždým podporuje filozofické úvahy.

U Šestova vystupujú osobnosti, spisovatelia a filozofi, ktorých na základe vlastného ideologického stanoviska k ich dielam delí na kladných a záporných hrdinov. Konanie týchto postáv úzko súvisí s mimotextovou realitou, ich správanie je však fiktívne a patrí len do reality textu. Šestov sa opakovane odvoláva na svojho veľkého učiteľa Dostojevského: „Ak by za Dostojevským niekto prišiel a povedal mu o sebe, že

je beznádejne nešťastný, veľký umelec ľudského žiaľu by sa pravdepodobne v duchu smial na ňom a jeho naivite“ ([1905] 2004, 52). Dostojevskij ako literárny hrdina je plne prispôsobený ideovo-tematickému základu textu, Šestov ho využíva pre potreby reality textu a potvrdenie svojej pozície. Ideologizuje ho v súlade so svojou filozofiou: „Ak by sme dali do úvodzoviek slová ako dobro, pokrok, sebaobetovanie, idea a podobne, tak ako to robil Dostojevskij, už len tým by sme dosiahli viac než celým radom skvelých a vedeckých dôkazov“ (52). Dostojevskij je v jeho textoch viackrát prítomný ako pozitívna postava. Samozrejme, nie je to už Dostojevskij, ale Šestovov Dostojevskij. Naopak, Aristoteles vystupuje ako záporná figúra, asociuje sa s logikou a systematizmom, preto rozprávač deklaruje, že sa s ním „treba biť“ (103). Pretváranie historických skutočností a predobrazov do vlastnej unikátnej koncepcie reality je výrazným prvkom sujetovosti Šestovovho textu.

V texte možno nájsť príbehy, ktoré sú komponované podľa tradičnej sujetovej štruktúry, t. j. vyvíjajú sa v súlade so schémou zápletky – rozvoj deja – kulminácia – rozuzlenie (Nikolajev 2011, 182). V rámci expozície je napríklad uvedená postava s charakteristikou „múdry a rozvážny chlapec dôverujúci zdravému rozumu“ (Šestov [1905] 2004, 150). Zápletky sa začína rozvíjať, keď chlapec číta knihu, v ktorej je konfrontovaný so situáciou: začína sa potápať loď. Nasleduje rozvinutie deja: chlapec je prekvapený, pretože deti a ženy, ktoré vedia, že nemajú možnosť prispieť k záchrane lode, zahadzujú jedlo a začínajú v panike behať po palube, aj keď si uvedomujú, že záchrana lode závisí iba od námorníkov a že svojím správaním nemôžu ovplyvniť priebeh situácie. Kulminácia – chlapec nadobúda presvedčenie, že on by v tejto situácii uprednostnil racionálny prístup a namiesto paniky by pokračoval v jedení. Rozuzlenie – do popredia sa dostáva rozprávač, ktorý argumentuje, že nie je možné preukázať, že by sa chlapec dôverujúci zdravému rozumu v opísanej situácii zachoval rovnako, ako si to v danej chvíli jeho „racionálny prístup“ zdôvodňuje. Fragment uzatvára filozofická mimosujetová úvaha, pre ktorú sujet vlastne slúžil iba ako ilustrácia. Ak sa náš rozum v krízovej situácii nespráva tak, ako by sme od neho očakávali, aký zmysel má dôverovať mu? Literárna fikcia, koncepcná úvaha chlapca čítajúceho knihu je sujetom, ktorý vyústil do popretia kompetencie rozumu, ktorý je vykreslený ako produktívny iba pri teoretizovaní, pretože v extrémnej situácii sa do popredia dostávajú iracionálne ľudské inštinkty.

Šestovov boj proti objektivite si pre svoj účel vyžaduje jedinečne individuálnu, estetickú skúsenosť popierajúcu systematickú argumentáciu. Nato, aby bol Šestovov adogmatizmus spoznaný, musí byť najprv akceptovaný ako vlastná výpoveď prostredníctvom formy textu, vo vzťahu ku ktorému je nevyhnutný sujet ako fakt vnútornej kompozície. Šestov bol presvedčený, že na svete existuje toľko právd, koľko existuje ľudí ([1905] 2004, 155). Pravda je zakaždým zakorenená iba v jedinečnej individuálnej skúsenosti, a nakoľko je to práve estetická skúsenosť, ktorá k takej skúsenosti vedie (na rozdiel od skúsenosti s vedeckofilozofickým a racionálne argumentujúcim textom), každý recipient na ňu aplikuje vlastný individuálny skúsenostný komplex a dotvára ju na základe vlastných presvedčení a potrieb, teda na základe vlastnej individuálnej pravdy. Šestov len usmerňuje jedinečnú individuálnu skúsenosť smerom ku skepe a neustálemu sponchybnovaniu, aby v čitateľovi kultivoval schopnosti sub-

jektívneho mysliteľa. Je pre neho nemožné priblížiť sa k zmysluplnému pochopeniu bez umeleckého obrazu, bez estetického prežívania, ktoré sa otvára subjektívnemu prijatiu nielen vo sfére myslenia, ale aj vo sfére čítania; pretože čo nemôže byť pocho- pené rozumom, musí byť spoznané esteticky.

ZÁVER

Apoteóza bezzásadovosti je nielen filozofickým, ale zároveň aj plnohodnotným umeleckým textom, v ktorom formálne komponenty neslúžia len ako prostriedky na približovanie Šestovovej filozofie, ale zároveň sú stelesnením Šestovovej filozofie na tejto úrovni, sú Šestovovou filozofiou v jej bezprostrednom bytí. Tak ako využí- vanie rétorickej otázky korešponduje v texte s pozíciou skepticizmu, fragmentárna forma reči je popretím smerovania k Jednote a systematickosti a dosahuje sa ňou mnohosť reči v situácii, keď Jednota nie je možná. Stáva sa tak spoznávaním skutoč- nosti, ktorú nemožno pochopiť. Sujety vytvárajú unikátny model reality plne pri- spôsobený potrebám Šestovovej filozofie a zároveň vedú k jedinečne individuálnej skúsenosti vo vnútornom svete recipienta, ktorej dosiahnutie je cieľom Šestovovej filozofie subjektivismu, tak ako subjektívne prijatie reality je v nej jediné hodnotné prijatie reality. V súlade s Kierkegaardovou (existenciálnou) definíciou úlohy filozofie ako oslobodzovania sa od totality racionálneho myslenia a hľadania odvahy na sme- rovanie k absurdite a paradoxu Šestov motivuje čitateľa k samostatnému uvažova- niu, odolnému voči dogmatizmu aj prostredníctvom prvkov špecifickej estetickej výstavby svojho textu.

Aj napriek tomu, že vo vedeckej reflexii sa k Šestovovej tvorbe najčastejšie pristu- puje ako k filozofickej spisbe, predloženou štúdiou sme sa snažili poskytnúť impulz pre komplexnejšie vnímanie jeho diela. Nemalo by sa zabúdať na fakt, že jeho filozo- fické texty majú aj parametre estetického fenoménu, že sú im vlastné elementy lite- rárnej štruktúry, na ktorých platforme sa Šestovova filozofia realizuje a bez ktorých by jej realizácia nebola možná.

LITERATÚRA

- Bachtin, Michail. 2003. K voprosam metodologii estetiky slovesnogo tvorčestva. In *M. M. Bachtin. Filo- sofskaja estetika 1920-ch godov. Sobranije sočinenij v semi tomach*, zv. 1, vybral a usporiadal S. Boča- rov, 265 – 325. Moskva: Russkije slovari.
- Berdajev, Nikolaj. (1905) 2016a. Tragedija i obydennost. In *L. I. Šestov: Pro et contra*, ed. T. Ščedrin, 80 – 104. Sankt Peterburg: RChGA.
- Berdajev, Nikolaj. (1938) 2016b. Osnovnaja ideja Lva Šestova. In *L. I. Šestov: Pro et contra*, ed. T. Ščedrin, 427 – 430. Sankt Peterburg: RChGA.
- Blanchot, Maurice. (1966) 2003. Nietzsche i fragmentarnoje pismo. In *Novoje literaturnoje obozrenije* 61, 3: 166 – 187.
- Boneckaja, Natália. 2008. L. Šestov i F. Nietzsche. *Voprosy filosofii*, 8: 113 – 133.
- Camus, Albert. 2015. *Mýtus o Sisyfovi*. Prel. Dagmar Steinová. Praha: Garamond.
- Heine, Heinrich. (1827) 2006. *Buch der Lieder*. Neu-Isenburg: Melzer Verlag.
- Hegel, Friedrich. 1973. *Estetika*. Prel. Boris Stolpner. Moskva: Iskusstvo.
- Hrabák, Jozef. 1973. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel.

- Kierkegaard, Søren. 1987. *Either/Or*. Prel. David F. Swenson a Lillian M. Swenson. New Jersey: Princeton University Press.
- Michajličenko, Boris. 2009. *Problemy literaturovedenija: teorija literatury*. Samarkand: Samarkand SamGU.
- Nietzsche, Friedrich. 2001. *Radostná věda*. Prel. Věra Koubová. Praha: Aurora.
- Nikolajev, Alexej. 2011. *Osnovy literaturovedenija*. Ivanovo: LISTOS.
- Poľakov, Sergej. 1997. Obraz filosofii v existencializme L. Šestova. In *Človek – Filosofija – Gumanizm: tezisы dokladov pervogo Rossijskogo filsofskogo kongressa, zv. 2*, eds. Aleksandr Zamalejev – Alexandr Korol'kov, 183 – 196. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo SPGU.
- Shein, Louis J. 1967. Lev Shestov: A Russian Existentialist. *The Russian Review* 26, 3: 278 – 285.
- Šestov, Lev. (1905) 2004. *Apoŕeoz bespočvennosti*. Moskva: AST.
- Šestov, Lev. (1927) 2012. *Umozrenije i apokalipsis*. Moskva: Direct Media.
- Šestov, Lev. (1938) 1939. Pamiati velikogo filsofa Edmunda Husserla. *Russkые Zapisky* 13, 1: 5 – 32.
- Zenkovskij, Vasilij. (1950) 2004. *Istorija rusckoj filsofii*. Tom 2. Rostov na Donu: Fenix.
- Westphal, Merold. 2013. Society, Politics and Modernity. In *The Oxford Handbook of Kierkegaard*, eds. John Lippit – George Pattison, 309 – 328. Oxford: Oxford University Press.

Lev Shestov's philosophical prose: Poetological components of "Apotheosis of Groundlessness" in relation to the philosophy of subjectivism

Lev Shestov. "Apotheosis of Groundlessness." Formal analysis. Subjectivism. Scepticism. Poetological components.

The study analyses poetological components and their function in relation to the thematically ideological basis of the *Apotheosis of Groundlessness* (1905) by Russian existentialist philosopher Lev Shestov. Firstly, the link between the importance of literary tradition, literary experience and Shestov's philosophy is explained. Secondly, the usage of rhetorical questions is analysed in relation to the philosophy of scepticism. Thirdly, the fragmentary form of the text is studied in relation to the absence of unity. Then, the role of plots is analysed as a final component which gives the text its artistic nature.

Doc. Irina Dulebová, PhD.
Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova 2
814 99 Bratislava
Slovenská republika
irina.dulebova@uniba.sk

Bc. Maxim Duleba
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova 2
814 99 Bratislava
Slovenská republika
duleba2@uniba.sk